

Van wadden naar polder en duin

In ca 2000 jaar is het landschap van veenlandschap via een middeleeuws waddenlandschap veranderd in het landschap van nu: grotendeels droge polders en langgerekte duinen, droog en nat. Planten en dieren hebben zich aan moeten passen.

Planten en dieren leven in een bepaald milieu samen in levensgemeenschappen. Een grove indeling is: bos, grasland, moeras en water, maar langs duin en kust zijn er veel meer nuances. Tegenwoordig worden levensgemeenschappen ook wel 'habitattypen' genoemd. In de tabel op pag. 28 staan ze globaal van droog naar nat gerangschikt, maar het zijn de variaties in het natuurlijke milieu (droog/nat, jong/oud, kalkrijk/kalkarm, wel of geen kwelwater) die in combinatie met het beheer de rijkdom van de natuur bepalen. Zie hiervoor ook het boek Duinen en mensen: Kennemerland. Op een

enkele plek in de Noordkop zijn stuivende, 'witte' duinen te vinden, vooral bij Groote Keeten. De hele regio is zeer rijk aan duingraslanden ('grijze duinen'). In delen van de Pettermerduinen, het Zwanenwater en in de Grafelijkheidsduinen worden koeien en plaatselijk ook paarden ingezet tegen oprukkend gras. In de Noorduinen tussen Callantsoog en Den Helder houden duizenden konijnen de vegetatie, inclusief de duinroosjes, kort. De duingraslanden daar horen tot de mooiste van ons land. Zie pag. 32 over de tapuit die hier veel voorkomt.

Diverse heidesoorten zijn in alle grotere duingebieden aanwezig op plekken waar weinig tot geen kalk in de grond zit. Op veel plekken staan noordhellingen van duinen (het koelst en het meest vochtige micromilieu) vol met donkergroene kraaiheide, lichtgroen doorweven met eikvarentjes. Hei groeit echter het meest aan de oudere

Het Houteiland in het Tweede Water rond 1980 en 30 jaar later. Verstuiwing in de zeeduinen van het Zwanenwater is voorbij, de duinen deels vergrast, de broedende lepelaars zijn na de komst van de vos en aalscholver verhuisd, de wilgengroei op de voorgrond is verwijderd.

oostzijden van de duinen: de binnenduinen, die zijn kalkarmer door jarenlange regen. Opvallend veel struikheide is aanwezig in de Grafelijkheidsduinen en het Zwanenwater. In de jongere en minder ontcalcite Noordduinen is heide schaars. Hei houdt niet van kalk, andere planten juist weer wel. Plekken met meer kalk en vooral ook vocht zijn kleurrijk door o.a. ratelaars en orchideeën.

In het Zwanenwater, Botgat, het Kooibosch bij Callantsoog en de Grafelijkheidsduinen treffen we diverse natte en vochtige levensgemeenschappen met een bijna niet te tellen rijkdom aan planten en paddenstoelen. In de Noordkop, met name in het Zwanenwater, liggen de grootste moerassen en duinvalleien met aan de wat drogere randen de meest uitgestrekte en zeer bloemrijke 'heischrale' graslanden van de vastelandsduinen. Ook kleine gebieden als het Wildrijk en nieuwe gebieden als het Refugium zijn verrassend rijk. Uitgebreide beschrijvingen, ook van de fauna, zijn te vinden bij de diverse gebieden.

Niet op de kaart op pag. 29 maar wel van groot belang zijn diverse graslanden. Ten zuiden van Petten liggen graslanden die onder invloed staan van zoute kwel achter de zeewering, met o.a. behaarde boterbloem (zie voor de rol van kwel in de Noordkop ook pag. 34). In het noorden bij Den Helder, het Botgat en in de polder Callantsoog zijn er – in recent omgevormde of aangelegde natuurgebieden – vochtige graslanden met veel ratelaars, bijvoorbeeld in Mariëndal.

Verandering en processen

Door luchtvervuiling en de lage konijnenstand groeit in het Zwanenwater en de Grafelijkheidsduinen in de onbegraasde delen vaak te veel gras: helm, duinriet en zandzegge.

Als zee en wind geen grote rol (meer) spelen, neigen alle natuurgebieden, waar konijnen door ziektes zijn verdwenen, tot verruiging en, meer landinwaarts, tot bosvorming. Vaak betekent dit een bedreiging voor de rijkdom aan planten en paddenstoelen, vandaar dat er wordt gemaaid of grazers worden ingezet. Veel beter (maar lastig gezien de geringe omvang van het duin in de Noordkop) is grootschalige verstuiwing, waarbij van nature een verplaatsing van jong (wit zand met helm) richting oud (duingrasland en bos) ontstaat en de verjonging (door verstuiwing) steeds door kan gaan. Dit vindt plaats benoorden de strandopgang bij Groote Keeten. Ook door gebrek aan natuurlijke verjonging van het landschap rukken wilgen in het Zwanenwater sterk op. Maar de hand van de mens was ook in het verleden fors: afbranden van delen van het duin hield riet, gras en boomopslag kort.

Exoten, nieuwkomers uit soms verre landen, vormen soms een onaangenaam probleem: in de Noorduinen hebben aangeplante rimpelrozen (uit Oost-Azië) vele hectares open duin overwoekerd. Zelfs in kwetsbare bronnetjes in het duin en onder het duin langs duiken exotische gewassen op zoals de maskerbloem. In de duinen bij Petten is ontkieming van Amerikaanse vogelkers lastig in te dammen.

Een voor de natuur zeer belangrijk proces is de stroming van grondwater. De stroming van zoet en zout grondwater in de regio wordt apart met enkele voorbeelden belicht op pag. 34 en 35. Het stopzetten van de waterwinning heeft in de Grafelijkheidsduinen en Donkere Duinen positieve gevolgen gehad en maakte ook de 'voeding' met schoon duinwater mogelijk van Refugium en Mariëndal.

Zoet en deels zout grondwater uit de duinen voedt Mariëndal bij Den Helder. Bollengrond is hier weggegraven en al snel groeiden er ratelaars en wilde orchideeën.

De rimpelroos is een exoot en kan in gebieden zonder begrazing een plaag worden (zie ook pag. 120).

Met gras en struiken verruigde duinheide in onbegraasde delen van het Zwanenwater, mede een gevolg van luchtvervuiling.